

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Актуальність дослідження. Викладач, майстер виробничого навчання чи класний керівник, формуючи професійно мобільні якості у майбутніх кваліфікованих робітників, готує їх до життя і праці, і одночасно здійснює одну з найважливіших функцій у суспільстві, адже розвиток продуктивних сил суспільства значною мірою залежить від здійснюваного педагогами професійно-технічного навчального закладу цілеспрямованого розвитку прогресивних творчих сил особистості. Необхідно враховувати також той факт, що учні професійно-технічного навчального закладу у цьому віці знаходяться в ситуації інтенсивного й індивідуально-особистісного розвитку й соціального дорослішання. Враховуючи це, педагогу необхідно ставитися до учня як до самоцінної, діяльної особистості і орієнтуватися у суб'єкт-суб'єктних відносинах на співробітництво і спільну творчу діяльність у процесі навчання.

Специфічною є мета педагогічної діяльності, адже формування людської особистості ніколи не буває завершеним. Якщо в матеріальному виробництві з отриманням продукту праці процес завершується, то продукт педагогічної праці здатен до подальших змін, шляхом самовдосконалення. Тому результати діяльності педагога помітні не відразу. В. Сухомлинський писав: «...Ткач уже через годину бачить плоди своєї праці. Сталевар через кілька годин радіє з гарячого потоку металу – це вершина його мрії; хлібороб через кілька місяців милується колосками і жменею зерна, вирощеного в полі...А вчителеві треба працювати роки і роки, щоб побачити предмет свого творіння, буває, минають десятиріччя, і ледве-ледве починає позначатися те, що ти замислів» [5, с.71].

Тож, педагогічна діяльність має велике соціальне значення. Педагог має справу з найвищою цінністю – особистістю учня, який є суб'єктом своєї власної діяльності по саморозвитку, самовдосконаленню, самонавчанню; без звернення до її внутрішніх сил, потенцій, потреб педагогічний процес не може бути ефективним.

Постановка проблеми. Ефективність педагогічної діяльності з формування професійно мобільного кваліфікованого робітника визначається передусім рівнем професійної готовності, зокрема психолого-педагогічної, педагога до такої діяльності. Актуальність проблеми психолого-педагогічної готовності педагогів професійної школи визначається динамічними змінами в соціальному замовленні ринку праці, що постійно змінюється, на підготовку

кваліфікованого робітника, зростанням значимості якостей професійної мобільності, як умови самореалізації особистості та її успішного майбутнього професійного життя. Варто зауважити, що педагог професійного навчання є носієм певної культури, він володіє певними знаннями та вміннями, керується у своїй діяльності певними принципами, має усталені, притаманні тільки йому світогляд, життєві установки, цінності, йому характерна особиста професійна поведінка. Оскільки головною стратегічною лінією діяльності педагога у сучасних умовах є формування майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника, то безумовно результативність навчального процесу буде залежати від ставлення педагога до своєї професії, від його психолого-педагогічної готовності до такої діяльності, від його відповідальності за результати своєї праці. Підтвердженням цього є думка І. Зязюна про те, що у досягненні цих результатів важливу роль відіграє особистість педагога, «його фахова компетентність зумовлена рівнем розвитку професійної самосвідомості, індивідуально-типовими особливостями і професійно значущими якостями» [2, с.19]. Дійсно, від педагога залежить як буде організований процес навчання, яким чином учні будуть залучатися до цього процесу, яку роль він їм відводить, як буде мотивований учень, якими засобами буде здійснюватись активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів, рівень їх самостійності в процесі навчання.

Метою статті є розкриття змісту психолого-педагогічної готовності педагогів до формування професійної мобільності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Основна частина. Особливістю професійної діяльності педагога, спрямованої на формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників, є поєднання його особистісних якостей і психолого-педагогічних знань та вмінь [3]. Професійна діяльність педагога будується на трьох базових категоріях психології – діяльності, спілкуванню й особистості. Особистість педагога реалізується через педагогічну діяльність, педагогічне спілкування, професійну компетентність, навченість і вихованість учнів. А. Маркова виділяє професійні (об'єктивно необхідні) психологічні й педагогічні знання; професійні (об'єктивно необхідні) педагогічні вміння; професійні психологічні позиції, установки педагога; особистісні особливості, що забезпечують оволодіння педагогом професійними знаннями й вміннями [4]. Процес і результат праці педагога професійного навчання на основі такого підходу розглядається як з точки зору об'єктивних характеристик (професійні знання й вміння), так і суб'єктивних (професійних позицій і особистісних особливостей).

Компоненти професійної майстерності викладача, майстра виробничого навчання можна представити як професійні якості. Якість як динамічна характеристика особистості в психологічному відношенні містить у собі такі структурні компоненти: потреби в тій або іншій діяльності або сфері поведінки, які сформувалися і стали стійкими; розуміння значення і техніки тієї або іншої діяльності або поведінки (свідомість, мотиви, переконання); закріпленні вміння, навички, звички поведінки (техніка діяльності); особистісні вольові властивості, що допомагають долати перешкоди і забезпечують це за різних умов [1]. Тож, під професійними якостями будемо розуміти індивідуальні особливості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності й успішність її засвоєння, які є стійкими, суттєвими, рівноцінними та можуть спостерігатися.

Для ефективного виконання своєї професійної діяльності педагог повинен володіти необхідними професійними якостями. У практичній діяльності педагога обов'язково присутня дослідницька складова, успішність її реалізації в більшій мірі залежить від підгрупи професійно-педагогічного мислення. Комунікативна підгрупа передбачає вміння налагоджувати педагогічні зв'язки з колегами, учнями та їх батьками, встановлення дружніх стосунків з ними (творчість, принциповість). Керівництво навчально-пізнавальною активністю учнів забезпечує організаційна підгрупа якостей. Від якостей підгрупи професійної спрямованості, в більшій мірі, залежить ефективність реалізації педагогами в межах конкретного предмету чи виробничого навчання навчальної, виховної та розвивальної діяльності.

Педагогічна спрямованість кожного педагога багатоаспектна. Основу становлять ціннісні орієнтації. Один педагог може бути спрямований на самоутвердження (на себе). Він прагне до

того, щоб учні бачили в ньому кваліфікованого, вимогливого педагога і переймається над усе «чесною мундира». Інший – спрямований на засоби педагогічного впливу – найважливіше для нього «дати урок», виконати програму. Проте нові вимоги сучасного суспільства актуалізують проблему не «передачі знань та умінь», а «вчити як здобувати їх». Діяльність педагога не стільки в тому, що він несе інформацію учням, «скільки в умінні бути організатором її засвоєння, проводирем у лабіринті знань» [2, с.13]. Спрямованість на учня, на учнівський колектив передбачає створення умов для адаптації у навчально-виробничому процесі й у майбутній професійній діяльності. Головною ж для педагога повинна бути орієнтація на мету – розвиток особистості учня – при гармонійній узгодженості з іншими ціннісними орієнтаціями: гідного самоутвердження, доцільності засобів, урахування потреб учнів.

Оволодіння цінностями педагогічної праці, її гуманістичною спрямованістю, інноваційними педагогічними технологіями, розвиток індивідуального творчого стилю діяльності педагога професійного навчання є необхідною умовою формування майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника у навчально-виробничому процесі професійно-технічного навчального закладу.

Професійна компетентність викладача, майстра виробничого навчання полягає не тільки у досконалому володінні своїм предметом. Велике значення має його вміння логічно і доступно викласти матеріал, досягти співробітництва на занятті, знайти оптимальні шляхи спілкування з учнями й організації їх діяльності.

Нині у професійно-технічних навчальних закладах склад викладачів спецдисциплін і майстрів виробничого навчання, як правило, сформований із фахівців з вищою освітою у певній галузі знань, яка ніяк не пов'язана з педагогічною діяльністю, а частина майстрів виробничого навчання – випускники професійно-технічних навчальних закладів, які ще навіть не мають вищої освіти. Як правило, такі педагоги вважають, що методи науки, яку вони вивчали у навчальному закладі можуть вважатися методами навчання. Хибність такої думки полягає в тому, що в навчально-виробничому процесі вони повинні реалізовувати триєдину мету – навчання, виховання і розвиток особистості майбутнього кваліфікованого робітника, що інколи деяким педагогам без спеціальної психолого-педагогічної та методичної підготовки виявляється не під силу. Водночас попит (соціальне замовлення) на педагогів професійного навчання готових до формування майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника, які володіють не тільки ґрунтовними знаннями в своїй предметній області, але й адекватною психолого-педагогічною підготовкою дуже великий.

Професійна діяльність викладача, майстра виробничого навчання неповноцінна, якщо вона будується тільки на відтворенні раніше засвоєних методів роботи. Ми вважаємо, таку діяльність неповноцінною ще й тому, що вона не сприяє розвитку особистості самого педагога. Адже викладач чи майстер виробничого навчання, знаходячись у постійному пошуку, набагато швидше досягне вершин професійної майстерності. Тож, приймаючи рішення узагальнити свій досвід, упровадити досвід своїх колег чи нові педагогічні технології, він здійснює творчу і дослідницьку діяльність.

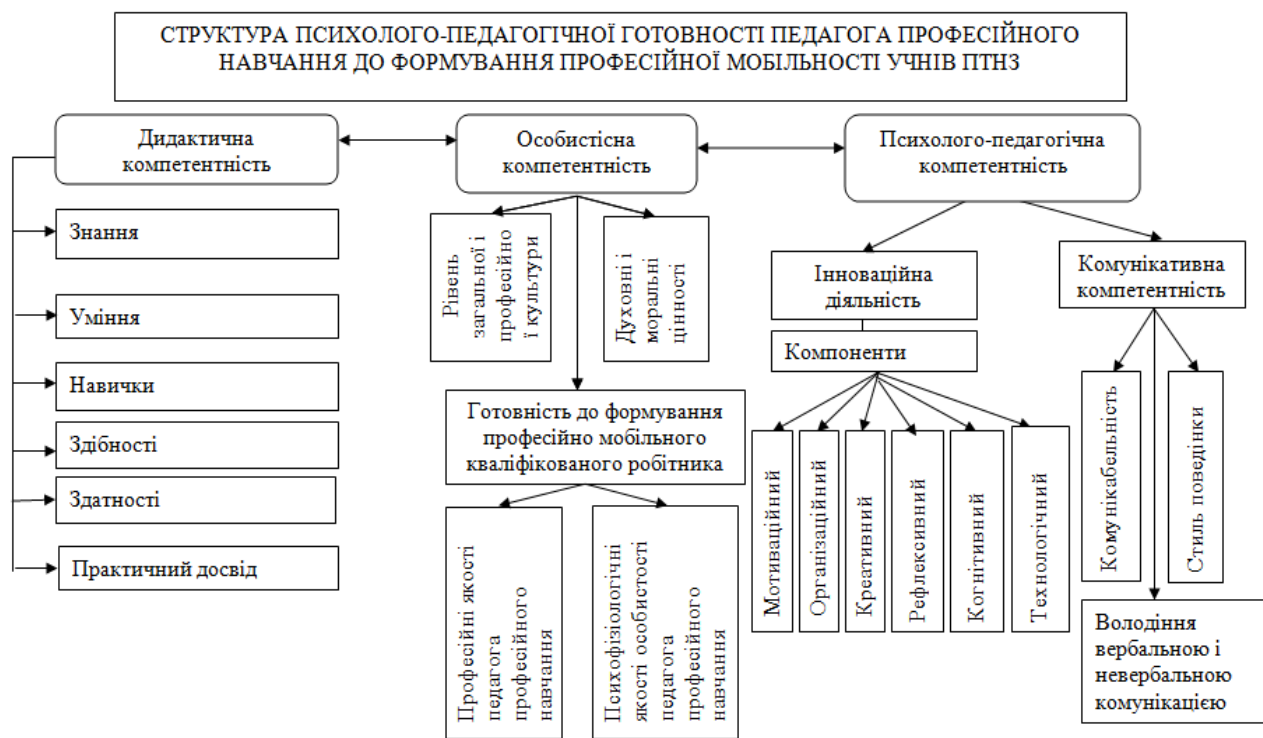
Визначаючи вимоги до особистості педагога професійного навчання, що забезпечують його готовність до професійної діяльності, науковці виділяють професіоналізм (сукупність особистісних характеристик людини, необхідних для успішного виконання педагогічної діяльності) (Н. Нікітіна та Н. Кислинська) і більш високий його ступінь - педагогічну майстерність (сплав особистісно-ділових якостей і професійної компетентності викладача, як комплекс властивостей особистості, що забезпечують високий рівень самоорганізації педагогічної діяльності) (І. Зязюн); професійну компетентність педагога (єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності) (В. Сластьонін, І. Ісаєв, О. Міщенко, Є. Шиянов).

Для здійснення ефективного процесу навчання з формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників та з урахуванням того, що професійна педагогічна діяльність має складну структуру, нами було визначено компоненти психолого-педагогічної готовності педагога до формування професійної мобільності учнів, що дозволило нам

Розділ 3 **Психолого-педагогічні проблеми ступеневого навчання і виховання учнів професійно-технічних закладів освіти**

розробити структуру психолого-педагогічної готовності педагога професійного навчання до формування професійної мобільності учнів професійно-технічного навчального закладу (рис. 1).

Структурний аналіз особистісних і професійних якостей педагога професійного навчання свідчить, що результативність педагогічної діяльності з формування майбутнього професійно мобільного кваліфікованого робітника ґрунтується на «трьох китах»: дидактична компетентність, особистісна компетентність, психолого-педагогічна компетентність. Розглянемо кожну із цих складових окремо. Дидактична компетентність передбачає: ґрунтовні знання свого предмета; здатність до трансформації й адаптації наукової дисципліни в навчальну дисципліну; здатність інтегрувати предметні знання та вміння зі спеціальними професійними, що забезпечать професійну мобільність майбутнього кваліфікованого робітника; знання сутності професійної мобільності, критеріїв її сформованості; володіння методикою формування якостей професійної мобільності в учнів професійно-технічного навчального закладу. Педагог професійного навчання повинен володіти інноваційними педагогічними технологіями. Водночас, педагог професійного навчання, щоб розраховувати на активну навчально-пізнавальну діяльність учнів з формування професійно мобільних якостей, сам повинен бути активним і професійно мобільним.

Рис.1. Структура психолого-педагогічної готовності педагога професійного навчання до формування професійної мобільності учнів професійно-технічного навчального закладу*

Особистісна компетентність педагога професійного навчання визначається рівнем загальної і професійної культури педагога; його духовними, моральними цінностями. Педагог професійного навчання повинен бути готовим до формування професійно мобільного кваліфікованого робітника. Для цього він повинен володіти: аналітичними вміннями (поділяти педагогічні явища на елементи, осмислювати кожну частину у взаємозв'язку з цілим і у взаємодії з провідними елементами, правильно діагностувати педагогічні явища, знаходити і формулювати педагогічну проблему і способи її оптимального розв'язку); прогностичними вміннями (цілепокладання; відбір способів досягнення мети; прогнозування

* Розроблено автором

розвитку особистості, колективу, педагогічного процесу; передбачення результатів, можливих відхилень; визначення етапів педагогічного процесу; планування спільно з учнями життєдіяльності); проектними вміннями (трансформувати мету і зміст освіти і виховання в конкретні педагогічні задачі; врахування при постановці педагогічних завдань та відборі змісту діяльності учнів їх потреб, інтересів, можливостей матеріально-технічної бази, власного педагогічного досвіду; відбір видів діяльності, адекватних поставленим задачам; планування індивідуальної роботи з учнями; відбір змісту, форм, методів і засобів навчання; планування системи стимулювання активності учнів); рефлексивними вміннями (уміння аналізувати власну діяльність, контролювати й оцінювати її).

Зміст практичної готовності педагога професійного навчання до формування майбутніх професійно мобільних кваліфікованих робітників проявляється в його діяльності, яку можна спостерігати (організаторська і комунікативна діяльність). До організаторських умінь відносять мобілізаційні уміння (розвиток в учнів стійкого інтересу до учіння, обраної професії; формування потреби в знаннях; стимулювання актуалізації знань і життєвого досвіду учнів; формування активного, самостійного і творчого ставлення до різних явищ оточуючої дійсності); інформаційні уміння (уміти здобувати самостійно нові знання); розвиваючі уміння (уміти створювати проблемні ситуації для розвитку мислення, пам'яті, волі, почуттів); орієнтаційні уміння (формування морально-ціннісних установок учнів, прищеплення стійкого інтересу до навчально-пізнавальної і майбутньої професійної діяльності; розвиток соціально значимих якостей особистості). Комунікативні уміння педагога професійного навчання включають: перцептивні уміння (адекватно інтерпретувати інформацію в процесі спілкування; швидко робити оцінку за зовнішніми характеристиками і поведінкою; визначати до якого типу особистості і темпераменту відноситься учень; правильно визначати ставлення учнів до соціальних цінностей); уміння педагогічного спілкування - уміння здійснювати комунікативну атаку (мовленнєвий варіант – вербальне звернення до учнів; пауза з активним внутрішнім спілкуванням – вимога уваги; рухово-знаковий варіант – розвішування таблиць, наочності, записи на дошці тощо).

Психолого-педагогічна компетентність передбачає психолого-педагогічну готовність педагога професійного навчання до інноваційної та комунікативної діяльності. Психолого-педагогічна готовність педагога професійної школи визначається професійною придатністю (відповідністю психічних, психофізіологічних особливостей людини вимогам професії) та науково-теоретичною і практичною підготовкою. Не викликає сумніву, що діяльність викладача, майстра виробничого навчання з формування професійно мобільного кваліфікованого робітника досить різноманітна і пов'язана, на думку Л. Тархан, з «необхідністю передбачити, прогнозувати і планувати різні аспекти своєї трудової діяльності» [6, с.258].

Вихідним поняттям у складі категоріального комплексу, що використовується в нашому дослідженні, є поняття «готовність». Частина дослідників готовність розглядають у зв'язку з безпосередньою майбутньою діяльністю й характеризують як оцінку певного функціонального стану, близького до понять «установки», «передстартового стану», «мобілізації сил», «стану пильності». Другий підхід дозволяє вивчати проблему готовності на більш високому – особистісному рівні, як підготовленість. При цьому вона розуміється як сукупність особистісних якостей фахівця в складі мотиваційних, інтелектуальних, емоційного компонентів, що забезпечують виконання ним функцій, адекватних вимогам змісту й умовам діяльності.

Під професійно-педагогічною готовністю В. Сластьонін розуміє здатність до впевнено виконуваної й ефективної професійної діяльності, що включає три взаємозалежних компоненти: психологічний, науково-теоретичний і практичний. Незважаючи на різницю теоретичних підходів до проблеми психолого-педагогічної готовності (підготовленості) принципового протиріччя між ними немає. Всі види готовності існують і проявляються в цілісній єдності: з одного боку, тимчасова готовність, як стан, виникає залежно від довгострокової готовності, з іншого боку - тимчасова готовність визначає продуктивність тривалої готовності за даних конкретних обставин.

Спостереження за діяльністю педагогів у процесі констатувального та формувального

експерименту свідчать, що творчий аспект педагогічної діяльності характеризує педагога професійного навчання з позиції його уміння впливати на формування метапрофесійних і особистісних якостей учня, розвивати його, стимулювати його до формування професійно мобільних якостей та професійного саморозвитку. Водночас і сам педагог професійного навчання повинен бути самодостатньою особистістю. Встановлено, що індивідуальний стиль педагогічної діяльності визначає цілий комплекс різних комбінацій професійно значимих якостей особистості педагога. Під професійно значимими розуміються ті властивості особистості людини, які забезпечують її успішну професійну діяльність. До числа професійно-значимих якостей педагога професійного навчання ми віднесли: психофізіологічні, соціально-психологічні та професійні. До психофізіологічних якостей входять: емоційно-вольові (наполегливість, володіння собою, витримка, твердість); інтелектуальні (спостережливість; самокритичність; кмітливість; технічне та вербально-логічне мислення; концентрація, розподіл, стійкість уваги; педагогічно спрямована увага; допитливість; творчість); особливості темпераменту (енергійність, врівноваженість, витривалість, уміння швидко переключатися з одного виду діяльності на інший).

Найбільш характерними для педагога професійного навчання є такі соціально-психологічні якості: ціннісно-орієнтаційні (соціальна активність, гуманізм, колективізм, оптимізм, потреба у педагогічній діяльності, любов до педагогічної професії, здатність одержувати задоволення від спілкування з учнями); моральні (висока моральність, почуття власної гідності, справедливості, чесності, правдивості, добросовісності, доброта, чуйність, вимогливість); комунікативні (комунікабельність, здатність співпереживати (емпатія), доброзичливість, тактовність, об'єктивність, адекватне сприйняття учнів, здатність переконувати і впливати на інших); практичні (працелюбність, самостійність, дисциплінованість, цілеспрямованість, точність, обов'язковість, рішучість, оперативність і ретельність у роботі).

До професійних якостей варто віднести: соціально-комунікативну інтегративність; науковий і культурний світогляд; технологічну компетентність; дидактичну компетентність; творче ставлення до педагогічної діяльності; рефлексію. Професійні якості педагога професійного навчання реалізуються в комплексі з психофізіологічними та соціально-психологічними якостями.

Висновки. Таким чином, психолого-педагогічна готовність педагога професійного навчання до формування професійної мобільності значною мірою залежить від індивідуально-психологічних особливостей педагога, який, проявляючи творчість, реалізує себе через: ставлення до учнів (доброзичливість, дружелюбність, тактовність, повага, відкритість і чесність, вимогливість); ставлення до предмету, який викладається (насиченість різноманітним цікавим змістом); ставлення до організації навчального процесу (використання нетрадиційних форм організації навчання, активних методів навчання, емоційна та інтелектуальна насиченість); педагогічне спілкування (повинно бути змістовним, виховуючим і розвиваючим).

Під психолого-педагогічною готовністю педагога професійного навчання до діяльності з формування професійної мобільності ми будемо розуміти комплекс якостей особистості педагога, необхідних йому, щоб виконувати функції суб'єкта цієї діяльності. Ми виділяємо шість груп таких якостей – компонентів готовності: когнітивний, мотиваційний, організаційний, технологічний, креативний та рефлексивний. Тому психолого-педагогічна готовність педагога професійного навчання до формування професійної мобільності є однією з найважливіших умов підготовки професійно мобільного кваліфікованого робітника. Процес формування психолого-педагогічної готовності до формування професійної мобільності передбачає якісний перехід від низького рівня до більш високого. Такий перехід неможливий при асоціативно-репродуктивній формі навчання педагогів, він потребує навчання в активних, діяльнісних формах.

Література:

1. Гура О.І. Педагогіка вищої школи: вступ до спеціальності: Навчальний посібник / О.І. Гура. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 224с.
2. Зязюн І.А. Педагогічна майстерність : Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Карамущенко, І.Ф. Кривонос та ін., За ред. І.А. Зязюна.-К.: Вища школа, 1997.-349 с.
3. Каплина С.Е. Концептуальные и технологические основы формирования профессиональной мобильности будущих инженеров в процессе изучения гуманитарных дисциплин: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / С.Е. Каплина.- Чебоксары, 2008.- 46, [1] с.
4. Маркова А.К. Психология труда учителя: Книга для учителя / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1993.- 192 с.
5. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека [Текст]: педагогическое наследие / В.А. Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1990. – 288 с.
6. Тархан Л.З. Теоретические и методические основы формирования дидактической компетентности будущих инженеров-педагогов: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Тархан Ленуза Запаевна.- К., 2008.- 436 с.

В статье автор раскрывает сущность психолого-педагогической готовности педагога профессионального обучения к формированию профессиональной мобильности будущих квалифицированных рабочих в учебно-производственном процессе профессионально-технического учебного заведения.

In article the author opens essence of psihologo-pedagogical readiness of the teacher of vocational training to formation of professional mobility of the future qualified workers in industrial practice process of a professional educational institution.